

Mohácsi vész

2010 augusztusában a mohácsi csata évfordulójának közeledtével a HVG megbízásából Kurcz Béla telefonos interjút készített velem Szapolyai János erdélyi vajda szerepének megítéléséről. Az online HVG-ben megjelenő szöveg (http://hvg.hu/Tudomany/20100828_mohacs_szapolyai_janos) számomra meglepő érdeklődést keltett az Interneten. Számos portál átvette az anyagot, és a sorfordító történeti esemény kapcsán meglepően sok, és – történeti témához mértén indulatos – komment született, amelyek sok esetben a régi beidegződések rendületlen továbbéléséről tanúskodnak. Az Árkádia folyóirat szerkesztősége által számomra korábban eljuttatott, jelenleg a három talán leggyakrabban használt középiskolai történelemtankönyv (Száray Miklós: Történelem II. Forrásközpontú történelem, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2006., Bihari Péter: A nyugat felemelkedése. 1450-1650. Befejezetlen múlt 3. Ikon Kiadó, Bp. 1996., Szabó Péter-Závodszy Géza: Történelem II. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2006.) vonatkozó fejezeti láttán azonban már nem csodálkozhatom. Úgy tűnik, mintha a tankönyvekben megállt volna az idő ...

Az előzményekről

Az szinte egyöntetűnek mondható, hogy a mohácsi vereséghez vezető Jagelló-korszak mindhárom könyvben igen sötét színekkel van festve, s olyan események vannak kiemelve és strukturális változásként beállítva (pl. a koronázási esküben a királyi hatalom korlátozása, vagy a rendkívüli hadiadó eltörlése), amelyek érvényessége, időtartama a mindenkori aktuálpolitikai helyzet függvénye volt. Ezzel szemben az olyan komoly, a középkori európai államszervezetek számára mindig mindenütt zavarokat okozó strukturális probléma, mint egy gyermekkirály uralma, szinte teljesen elsikkad.

A legmeghökkenőbb azonban az, hogy mindeközben szó sem esik azokról a katasztrofális körülményekről, pl. az országot sújtó háromfrontos háborúról, amelyek Mátyás halála után megszabták a politikai elit mozgásterét. Ebből pedig logikusan következik, hogy csupán a Jagelló-dinasztia hatalomra kerüléséből adódó nyilvánvaló rövid távú, ámde igen komoly külpolitikai haszon sem nagyon kerül szóba. Mátyás évtizedekig tartó háborúi után az urak és a lakosság is inkább az olcsóbb és kockázatmentesebb békére vágyott, így az erőszakkal megszerzett osztrák és cseh tartományok, ahol a magyar uralom nagyon népszerűtlen volt, az ellenséges támadások nyomán hamar elvesztek.

Hiába volt az ország eleve jelentős méretű (325.000 km²), azaz közel akkora, mint a korabeli Franciaország, s hiába volt természeti kincsekben is gazdag, az alacsony lélekszám és a városi polgárság gyöngesége, és a „know-how” hiánya miatt a kormányzat egyre kevésbé tudta kiaknázni lehetőségeit. Így hamarosan a korábbi nagyon kemény adóztatás mellett még a 700.000 aranyat is meghaladó állami bevételek 250-300.000 aranyra csökkentek.

Ebből pedig egyenesen következett, hogy az elhunyt király kb. 8-10.000 főből álló, tiszteletet parancsoló, de rendkívül drága zsoldoseregét sem tudták békeidőben is eltartani – amire egyébként maga Mátyás sem volt képes, hisz több száz ezer forintnyi kifizetetlen zsoldot hagyott „örökségként” az utódára. A fizetetlen zsoldosok ausztriai és sziléziai pusztításai azonban nem a magyar eleinknek – és a hazai utókornak – fájtak. Dolga végeztével azonban egy ilyen zsoldosereg feloszlata teljesen megszokott esemény volt a korabeli Európában. Valódi állandó hadseregeket csak igen kevés, kivételesen gazdag korabeli állam engedhetett meg magának.

Az sem kerül tárgyalásra, hogy ezek után hogyan is szervezték meg az ország védelmét a király kisebb létszámú zsoldosaira, valamint a főurak (bárok) magánkatonaságára (bandériumaira) a nemesi felkelésre, a nemesek birtokai után kiállított zsoldosokra (telekkatonaság) és az alkalmanként fegyverbe szólított parasztokra támaszkodva.

Csak a déli határt őrző végvárak őrését, 5-6000 vitézt tartották meg Mátyás seregéből, de a várőrségek egyre ritkábban kifizetett zsoldja, és a várak karbantartásának minimális költségei így is felemésztették az ország összezsugorodott jövedelmének felét-kétharmadát.

Ebben az időszakban nem nagyon akadt más ország Európában, amely pusztán határai védelmére kénytelen lett volna ekkora erőfeszítéseket tenni. Szerencsére Mátyás halála után hosszú békeévek köszöntöttek a magyarokra, mert az oszmánokon kívül nem volt más ellenség, aki komoly támadó szándékkal szemet vetett volna az ország földjére. A határmenti oszmán-török katonaság állandó betöréseinek pedig a végvárak még ellen tudtak állni, de ez az **erőegyensúly egyre inkább látszat volt csupán.**

Az oszmán fenyegetés

Az oszmánok előnye ugyanis egyre nőtt nem csak Magyar Királysággal, hanem az összes európai hatalommal szemben is – megdöbbentő módon mégis csupán a Szabó-Závodszy páros könyve említi egy rövid apróbetűs részben az oszmánok térnyerését.

Holott az Oszmán Birodalom területe és népessége már az 1456-os nándorfehérvári magyar diadal idején is felülmúlta a Magyar Királyságét, ám később még meghódították Szíriát, Palesztinát és Egyiptomot is. Így az 1520-ban trónra lépő I. Szülejmán szultán már három kontinensre kiterjedő, közel 1,5 millió km² nagyságú, 12-13 millió lakost számláló birodalmat, s négy millió aranyat is meghaladó éves jövedelmet örökölt atyjától: vele szemben a késő-középkori „fegyverkezési versenyben” **Magyarországnak tehát nem sok esélye maradt.**

Az Oszmán-dinasztia szultánjai ugyanis ezeket a félelmetes méretű erőforrásokat túlnyomó részben hadseregeikre fordították. Egy 1527-es kimutatás szerint a fővárosban, Isztanbulban a kiképzetlen újoncokon kívül 5088 kiválóan felszerelt és kiképzett zsoldos lovas, 7886, a birodalom keresztény alattvalóinak gyermekeiből kinevelt híres janicsár gyalogos, valamint 1638 tüzér állomásozott. Emellett a birodalom határait őrző várakban további 40.000 zsoldos katona szolgált, többségük – 24.000 fő – az európai tartományokban. **Az isztanbuli szultáni ágyúöntő műhelyben 1522 és 1526 között több mint 1000 új ágyút öntöttek – míg ezidőtájt a magyar király budai „arszenáljában” csupán két embert tudtak foglalkoztatni, akik még a szükséges javításokat sem voltak képesek elvégezni.**

Mivel az Oszmán Birodalom földje gyakorlatilag teljes egészében a szultán tulajdona volt, óriási területeket oszthatott szét katonái között. A vidéken élő lovaskatonák, a szpáhik azután a számukra kiutalt birtok jövedelmének arányában állítottak ki saját magukon kívül újabb vértés lovasokat. Mivel a háborús hőstettekért cserébe az állam nagyobbra cserélte a régi birtokot, s mindig sokkal több volt a javadalomra áhítózó vitéz, mint a kiosztható birtok, sok szpáhi még túl is teljesítette kötelezettségeit, így a szultánok akár 80-100.000 jó lovasra is számíhattak a tartományokból. Ezeken az élvonalbeli vitézekon kívül többféle elnevezéssel igen sok adómentességet élvező paraszt is katonáskodott az oszmánok seregében. Ezek irreguláris lovasként és gyalogként szolgáltak, vagy kiegészítő feladatokat – szállítás, útépités, útbiztosítás – láttak el. Jóllehet az egész mozgósítható hadsereget sosem vonták össze, a 16. század elején ezekkel a csapatokkal együtt **a birodalom serege egy-egy hadjáraton már biztosan meghaladta a 100.000 főt.**

Ennek a hatalmas katonatömegnek a jóléte és boldogulása a sikeres háborúktól függött, s ez folyamatos hadakozásra kényszerítette a szultánokat. A rendkívüli eredmények ellenére azonban a többi muszlim ellen vívott, igen nehéz terepen folyó ázsiai háborúk népszerűtlenek voltak a hadseregben, így 1520-ban az új uralkodó tanácsadói európai célpontot kerestek a hatalmas hadigépezetnek. **Ilyen esetekben a választás rendre a leggyengébb szomszédra esett, s ez ekkor már sajnos Magyarország volt.**

Orientációs problémák: Jagellók és Habsburgok Magyarországon és Európában

Mátyás király halála után **Magyarország vezetői az ország relatív gyöngülését többek között a külföldi államokkal való szorosabb kapcsolatok kiépítésével kívánták ellensúlyozni.** Ez az első pont, ahol máris súlyos hátrányként értelmezhető a magyar és „egyetemes” történelem hagyományos merev szétválasztása a történelemtankönyveinkben.

1490-ben ugyanis többek között ezért is választották magyar királlyá Jagello Ulászló cseh királyt, akinek a testvérei Lengyelország és Litvánia trónján ültek – nem pedig pusztán azért, mert gyöngé kezű királyt kívánt a főnemesség, mint azt

majd minden tankönyv fontosnak tartja hangsúlyozni. Az éppenséggel nem elhanyagolható „egyéb” szempontokra azonban csak a Szabó-Závodszy könyvben történik egy fél mondatnyi utalás.

A király azonban egyik országban sem rendelkezett komoly hatalmi bázissal, így a laza cseh-magyar perszonalunió sem az ő, sem fia, II. Lajos uralma alatt nem váltotta valóra az eredetileg hozzá fűzött reményeket. Ráadásul a **lengyelek és litvánok** a Fekete-tenger térségében terjeszkedő oszmánok helyett egyre inkább észak felé fordultak, s a Német Lovagrenddel és Oroszországgal kialakult ellentétek miatt **1525-ben békét kötöttek Szülejmán szultánnal.**

A magyar királyok ezért jobb híján lassanként az ausztriai Habsburgok felé közeledtek. 1506-ban II. Ulászló magyar király és Miksa német-római császár megegyezett, hogy a császár Ferdinánd nevű unokája feleségül veszi II. Ulászló lányát, a magyar király születendő fia, Lajos pedig Ferdinánd húgát, s abban az esetben, ha **egyik vagy másik házasságból nem születne fiú utód, úgy a gyermektelen pár országát a másik fél örökli.**

Ezzel látszólag jól járt Magyarország, mert a 16. század legjelentősebb dinasztiájának érdekkörébe került. **Ám az, hogy egyértelműen hiba lett volna – mint Száray könyvében szerepel –, meglehetősen sarkos állítás: az a kérdés ugyanis megválaszolatlanul marad, hogy ha a Habsburgok érdekkörén kívül marad az ország, akkor vajon mégis mely hatalom támogatására számíthatott volna a korabeli Európában?**Miksa unokái közül ugyanis a fiatalabb Ferdinánd csak a nem túl jelentős osztrák tartományok kormányzatát örökölte, míg bátyja Károly egyedül uralta Németalföldet, a Hispán félszigeten Kasztíliát, Aragóniát, Itáliában Nápolyt, az újonnan meghódított amerikai gyarmatokat, s 1519-ben, V. Károly néven a német-római császári trónt is elfoglalta. A Német-Római Birodalom potenciális támogatása nélkül pedig milyen reális segítségre számíthatott volna a magyar kormányzat bárhonnán?

Természetesen ez az orientáció is hordozott kockázatokat, mivel az új Habsburg világbirodalom valóban kihívta Európa többi államának ellenállását. A kontinens másik legjelentősebb hatalma, Franciaország a 15-16. század fordulóján megkísérelte meghódítani Itáliát, de a hosszú küzdelemben végül alulmaradt a spanyol-német érdekszövetséggel szemben, a Habsburgok országai pedig már szinte teljesen bekerítették. 1525-ben azután Páviánál Európa egyik legerősebb fegyveres ereje, a francia hadsereg két óra alatt katasztrofális vereséget szenvedett **V. Károly seregeitől**, még I. Ferenc király is a császár fogságába esett. A megtisztelő „legkeresztényibb” címet viselő **francia király ekkor titokban követeket küldött az Oszmán Birodalomba**, hogy a Habsburgok ellen szövetkezzenek Szülejmánnal. S a Habsburgok országaiba az egyik út kétség kívül Magyarországon keresztül vezetett.

Az első oszmán támadás: 1521

A három tankönyv közül csupán Szabó-Závodszy szerzőpáros érinti érdemben az előzmények között az 1521-ben ismét kirobbanó magyar-török háborút, illetve Száray külön elítélően említi az azt megelőző diplomáciai lépéseket, Bihari pedig a Nándorfehérvár veszét okozó tétlenséget.

Szülejmán trónra lépésének hírével valóban követet küldött az alig tizenöt éves magyar királyhoz, II. Lajoshoz. A követ mellett azonban a trónváltás alkalmából kitört ázsiai lázongásokról szóló hírek is megérkeztek Budára, így ott megpróbálták kitérni az egyre keményebb békefeltételek elfogadása elől. **Feltartóztatták a szultán küldöttét, s az európai hatalmakhoz fordultak segítségért.** Mire azonban 1521-ben a segélykérő követek célba értek Szülejmán hada már úton volt Magyarországra. A magyar lépést természetesen lehet hibás lépésnek minősíteni, de nem árt megjegyezni, hogy ez a korabeli diplomáciai „kelléktárban” addig is bevett szokás volt, s az oszmán fél is élt vele korábban.

Ez volt az ifjú szultán első önálló hadjárata, s ez a körülmény az oszmán hadvezetés megosztottságával párosulva sok tévovázást és számos baklövést okozott, ám **a magyarok tétlensége miatt a hadjárat végül mégis eredményesen zárult.** Sikerült elfoglalni a déli magyar végvár vonal két kulcsfontosságú erősségét, Szabácsot és a híres Nándorfehérvárt (Belgrádot) is, így az oszmánok hídfőállásokhoz jutottak a legjelentősebb déli határfolyón, a Száván.

„Országunk most már nyitva áll a török előtt vízen és szárazon, és sohasem lehet boldog és nyugodt, amíg Szabács és Nándorfehérvár az ellenség kezén marad.”

– írta a pápának az új helyzetet összegezve II. Lajos.

Arra azonban már szemernyi reménye sem lehetett a királynak, hogy saját erejéből szerezze vissza a két erősséget. 1521-ben ugyanis világosan kiderült, hogy **a Hunyadi Mátyás halála után kialakított hadszervezet nem volt alkalmas erre.** Ezúttal a hírszerzés is kudarcot vallott, és lassan gyülekeztek a magyar csapatok. Mire II. Lajos személyesen is táborba szállt már a szultán is Nándorfehérvár alatt állt, s nyilvánvaló volt, hogy szükség esetén az oszmán hadsereg a vár alól hamarabb fog eljutni bármely gyülekező helyre az országból, mint például a Horvátországból vagy Erdélyből érkező magyar seregtestek.

Így a vár az oszmán-magyar háborúk történetében egyedülállóan hosszú, két hónapig tartó ostrom után, **1521. augusztus 29-én úgy került az oszmánok kezére, hogy semmiféle külső segítséget nem kapott.** A nehezen összegyűlt magyar sereg még a szultán távozása után sem tudta a helyzetet a maga javára fordítani, mert a táborban járvány tört ki, mire a katonák nagy része félelmében hazavonult – tehát tényszerűen nem igaz, amit Bihari könyve egyáltalán megemlít erről az eseménysorozatról.

A következő években a katonából szerzetessé, majd főpappá lett **Tomori Pál kalocsai érsek** ugyan megkísérelte újjászervezni a védelmet, és ért is el kisebb helyi sikereket, de a magyar határvédelem helyzetének reménytelensége olyannyira nyilvánvalóvá vált, hogy az egyik határvidéki oszmán parancsnok 1524-ben már ezt írta a szultánnak:

„A magas trónus előtt ne legyen titok, hogy az átkozott Magyarországnak nincs olyan helyzete és ereje, amit bármi módon figyelembe és tekintetbe kellene vennie.”

II. Az 1526. évi szultáni hadjáratról

Az 1526. évi hadiesemények, s ezen belül magának a mohácsi csata történéseinek taglalása mindhárom tankönyvben igen rövidre sikerült – a csata kapcsán Bihari és Száray például csupán annak igen rövid időtartamát kívánta hangsúlyozni. Száray Miklós forráscentrikus könyve mégis üdítően eltér a többitől: a nem túl információgazdag főszöveg rövid leírása mellett bőségesen idéz a legfontosabb tudósításokból, viszonylag korszerű térképvázlattal, és több, a csatára vonatkozó kérdéssel igyekszik a figyelmet erre az eseményre koncentrálni. Pedig nem csak a csata, hanem az egész hadjárat tartogat figyelemre méltó részleteket.

Az Oszmán Birodalom 1522-ben a Johannita Lovagrend rhodoszi támaszpontját támadta meg,s 179 napos szívós ostrom után végül el is foglalta. Ezután Szülejmán évekig nem indított jelentősebb hadi vállalkozást, ám 1525-ben a hosszú tétlenség miatt lázongó fővárosi janicsárok már ismét hadakozásra sarkallták. Ekkor került szóba újra a Magyarország elleni hadjárat terve.

Ezúttal II. Lajos udvarában idejében értesültek az oszmánok támadó szándékáról,mert 1525 végén egy hatalmi intrikákba bonyolódott szerb főúr átszökött a magyarokhoz, mégsem tudtak gyorsabban felkészülni, mint korábban. A fejlemények láttán a pápa Budára küldött követe, a sokat idézett **Antonio Giovanni da Burgio** igen pesszimistán vélekedett az esélyekről. Hasonlóképpen vélekedhetett a határvédelem parancsnoka, **Tomori Pál is, aki feltétel nélkül a békekötés híve volt,** s az 1520 óta őrizetben tartott szultáni követet igyekezett felhasználni e célból. A magyar kormányzat már 1524-ben is tett hasonló kísérletet, s közvetítők útján is békét kért, de a próbálkozások mindkét esetben sikertelenek voltak – a szultánnak esze ágában sem volt a várható győzelem előtt megbékélni gyöngébb szomszédjával.

Az események 1526-ban szinte pontosan az öt évvel korábbi forgatókönyv szerint zajlottak. Míg Szülejmán szultán már április 23-án elindult Isztanbulból a fővárosi zsoldosereggel – II. Lajos a következő napra hívta össze az országgyűlést,

hogy a honvédelem ügyében intézkedjék. Az előző évek zűrzavarai után az uralkodónak és a főuraknak végre sikerült helyreállítani a kormányzat tekintélyét, s papíron megnövelték a hadkötelesek létszámát is.

A szorongatott helyzetben lévő magyar kormány természetesen az európai keresztény hatalmaktól is segítséget kért. Hiába küldött azonban II. Lajos segélykérő követeket a külföldi udvarokba, **Európa jelentősebb országai 1526 tavaszán éppen V. Károly túlhatalmának letörésével voltak elfoglalva, s így sem a Habsburgok, sem ellenfeik nem tudták érdemben támogatni Magyarországot.**

Egyedül a pápa nyújtott hathatós anyagi segítséget a magyar hadsereg felszereléséhez és külföldi zsoldosok felfogadásához. **Az osztrák főherceg, Ferdinánd is támogatta volna sógorát, de saját erőforrásaiból csupán a horvát határszakasz védelmének átvállalására tellett.** A potenciálisan fenyegetett Németországban is meghallgatásra találtak a magyar kérések, de a speyeri birodalmi gyűlés csak három nappal a csata előtt, **augusztus 26-án egyezett bele, hogy 4000 fős segélycsapatot küldjön II. Lajos királynak.** VIII. Henrik angol király is küldött némi segélyt Magyarországnak, de ez a pénz végül csak 1527-ben érkezett meg. Így az ország lényegében egyedül volt kénytelen megvívni élet-halál harcát az Oszmán Birodalommal.

A szultán május 19-én érkezett a bulgáriai Plovdivba, ahol az anatóliai katonaság, május 29-én pedig Szófiába, ahol Rumélia – a birodalom európai felének – csapatai csatlakoztak hozzá. Mialatt a szultán június 9-én bevonult a szerbiai Nisbe, megérkezett Budára a pápa engedélye, hogy a védelemhez igénybe vehessék az egyházi kincseket, mire II. Lajos király elrendelte a magyar csapatok gyülekezését július 2-ára Tolnára. Amikor július elején a szultáni sereg a nagy belgrádi hadimustra után átkelt a Száván, **Lajos király legalább azt szeretne volna megakadályozni, hogy az ellenség békésen átjusson a következő jelentősebb folyón, a Dráván is.** Ezért **Báthori István nádor** (a király helyettese) vezetésével a déli országrész katonaságát a folyóhoz rendelte, **a nemesség azonban – arra hivatkozva, hogy a király sem szállt még táborba – nem volt hajlandó csatlakozni a nádorhoz.**

A király azonban még a saját 1000 fős bandériumát sem tudta időben kiállítani. A rendkívüli hadiadó beszédese lassan haladt, a hadakozás céljára átengedett egyházi kincsekből pedig az idő rövidsége miatt nem tudtak pénzt veretni, **egyedül a pápa által küldött segélypénzek érkeztek meg időben.** A déli határ védelmét irányító Tomori érsek katonái azonban így is közel egy éve nem kaptak fizetést, s szabályosan éheztek. Ráadásul az érsek azért is tétlenségre volt kártható, mert átgondolatlan parancsok megfosztották a korábban neki alárendelt haderő egy részétől.

„Nem uralkodik itt már más, – írta a tehetetlenség láttán Tomori a királynak – bocsásson meg a szóért, csak a [az oszmán] császár, hogy pusztítaná el az Isten. [...] Szent György vértanú ünnepén indult hadba Konstantinápolyból a császár felséged ellen; szinte minden héten írtam levelet felségednek, de felséged és az urak még a lovak lábát sem patkoltatták meg”

Hiába volt a kétségbeesett sürgetés. Az oszmánok már egy hete ostromolták a magyarok akkori legjelentősebb erősségét, a Duna mentén fekvő Péterváradot, amikor a király 2500 gyalogossal, 1000 nehéz és 200 könnyű lovassal **július 20-án végre elindult Budáról.** Augusztus 14-én a támadó hadsereg Eszéknél elérte a Drávát, s hozzálátott a hídveréshez. Ekkorra a pápai pénzen felfogadott **4000 cseh, német és lengyel gyalogos zsoldossal, és a király csehországi híveinek egy-két ezer fős csapatával együtt II. Lajos serege is meghaladta már a 12.000 főt.**

Mivel a folyóvizetk védelmére vonatkozó parancsokat a nemesség eddig rendre szabotálta, a király kétségbeesett lépésre szánta el magát.

„Látom én – szólt Lajos a nemesekhez –, hogy ki-ki saját mentségét és üdvét az én fejemre hárítja a magáréről. [...] Nehogy tehát legyen valaki, aki saját tunyaságára bennem legcsekélyebb mentségeit is talál, és hogy ne lehessen nekem bármit is felróni, holnap a nagy Isten segítségével személyesen megyek veletek oda, ahová mások nélkülüm menni vonakodnak.”

Augusztus 14-én a magyar sereg végre elindult dél felé, ám az oszmán hadak ezúttal is megelőzték. Öt nap múlva már állt a Dráva hídján, s augusztus 23-ára Szülejmán serege befejezte az átkelést a folyón.

Manapság alighanem sokaknak nehéz lehet elképzelni, hogy az Oszmánok logisztikai rendszere minden tekintetben messze felülmúlta a középkor-végi európai hatalmakét. Míg Magyarországon – és a legtöbb helyen Európában – egy nagy létszámú hadsereg összehívásához alapvető feltétel volt, hogy legyen elég frissen aratott gabona, az Oszmán szultánok hatalmasra duzzadt erőforrásaiknak köszönhetően jóval kevésbé függtek a természeti tényezőktől. Azoknak, akik némileg nosztalgizva gondolnak a fényes középkori hadakra, ritkán jut eszükbe, hogy egy több tízezer fős hadsereg huzamosabb ideig tartó ellátása milyen hatalmas feladat lehetett egy olyan világban, ahol még a nagyobb magyarországi városok lakossága is csupán néhány ezer főből állt. Hacsak a végső harcra összegyűlt 25000 emberrel számolunk is, akkor is legalább napi 260–270 mázsa kenyérré volt szükség a táborban, amit aztán 26–27 000 liter borral öblítettek le. És még nem is szóltunk a sok ezernyi lóról! Ha a tartalék és igáslovakat is figyelembe vesszük, akkor a mohácsi táborban lehetett akár 30 000 ló is, aminek pedig napi 210 000 liter, azaz 882 mázsa zab kellett. Mindez akkor is hatalmas összegekbe került, ha nem a királyi kincstár állta a számlát.

Ha pedig nem volt miből vásárolni, rossz idők jártak a tábor környékére, mert a vitézek éhen nem halhattak, elvették hát ingyen, sőt akár erővel is, ami hiányzott. Az egyik legfontosabb katonai szempontnak számított tehát, hogy hol és mikor van elég élelem, és egyáltalán meddig tudják a harcosok eltartani magukat egy-egy vidéken. Amíg nem volt elég – vagy netán túl drága volt – a gabona és takarmány, esély sem lehetett egy nagyobb hadsereg összetrombitálására, és utána is meg kellett gondolni, hogy mennyi „kenyérpusztítót” gyűjtsenek össze egy táborban.

A magyar haditervek

Az új helyzet komoly dilemma elé állította a magyar vezéreket: dönteni kellett, hogy csatát vállaljanak-e a rendelkezésre álló, önmagában tekintélyes, de Szülejmán hadához képest viszonylag csekély erővel, vagy az úton lévő erősítésekben reménykedve igyekezzenek halogatni a harcot. Gondjukat csak tetézte, hogy gyakorlatilag **nem volt igazi főparancsnok a hadseregnek.** Mivel intézményesített tisztképzés akkoriban még nem létezett sehol Európában, az elmúlt békés évtizedeknek köszönhetően alig akadt a szóba jöhető magyar főurak között, aki vezetett volna már jelentősebb haderőt, komolyabb csatát pedig egyáltalán senki sem vívott még közülük. Tudván, hogy a döntő összecsapás most elkerülhetetlen lesz, tapasztalt emberre kívánták bízni a vezetést, ezért felkérték a posztra Habsburg Ferdinánd osztrák főherceg hadvezéréét, **Niklaus zu Salm-Reifferscheid grófot, és a szintén Ferdinánd zsoldjában álló horvát főurat, Frangepán Kristófot.** Salm egészségügyi okokra hivatkozva elhárította az ajánlatot, Frangepán viszont még nem érkezett meg a táborba.

A következő jelölt **Szapolyai János** erdélyi kormányzó – vajda – lett, akit viszonthol arra utasítottak, hogy az erdélyi hadakkal törjön be Bulgáriába, hol arra, hogy seregével csatlakozzon a királyhoz, így csak késlekedve tudott elindulni a Duna irányába. Távollétükben az erdélyi vajda testvérét, **Szapolyai Györgyöt és a határvédelemben jeleskedő Tomori Pált tették meg fővezérnek.** Mindkét távol lévő fővezér levélben azt kérte, hogy nélkülük ne bocsátkozzanak ütközetbe, s a király a segélyhadakra várva szintén ezt tartotta volna célszerűnek. Frangepánnak csak kb. 400-500 lovasa volt, de Erdélyből állítólag nagyobb sereg indult útnak, s Csehországból is legalább 7–8000 ember közeledett még.

Ám nem akadt már egyetlen erősség sem, ami hosszabb ideig feltartóztatta volna az oszmánokat, akiknek portyázói már oly közel voltak a határvédő csapatokhoz, hogy a magyarok kénytelenek lettek volna állandó harc közben hátrálni előlük. Számolni kellett azzal is, hogy a **külföldi zsoldosokat csak három hónapra tudták felfogadni** a pápai segélyből, így azok szolgálata szeptember közepén lejárt volna. Ráadásul az uralkodó személye annyira népszerűtlen volt, a sereg harci morálja pedig olyannyira ingatag, hogy az összpontosításhoz szükséges – de akár a főváros, Buda feladását is okozó – **visszavonulás** különösebb ellenséges beavatkozás nélkül is a nehezen összegyűlt **had felbomlásához vezethetett volna.** Valószínűleg ennek köszönhető, hogy az utolsó haditanácson az óvatos Tomori – bár összességében 300.000 főre becsülte az ellenséges sereget, a sajátját pedig csupán 20.000 emberre – mégis a harc mellett voksolt. A táborban is az ütközet hívei voltak többségben, akik a csatározásokban elért kisebb sikerekre, illetve az oszmánok belgrádi és rhodoszi súlyos veszteségeire

hivatkozva zajosan követelték a csatát, s megfélemlítették a vezéreket. A haditanács így végül hosszú vita után a harc vállalása mellett döntött.

Az előkészületekről

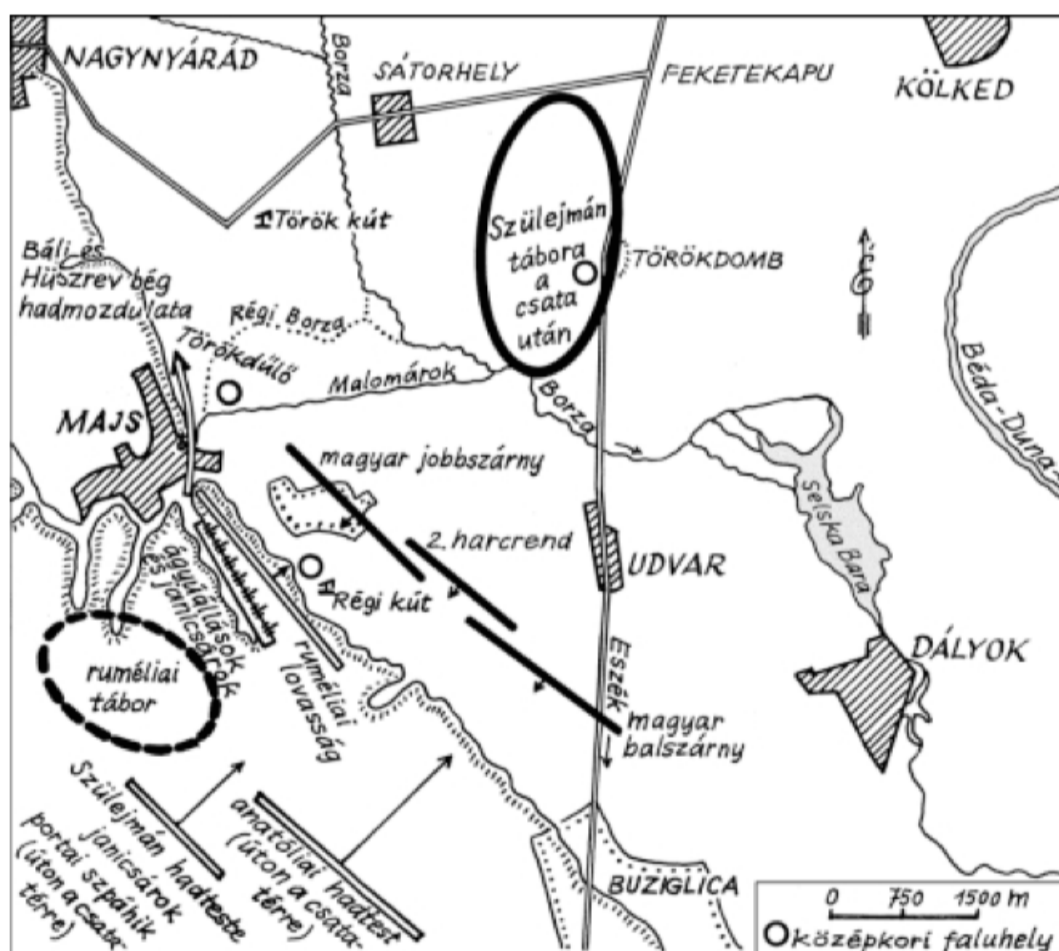
A csatát egyenletes terepen kívánták megvívni, ahol érvényesülhet a magyar lovasság lendülete. Különösen a nehézlovakoktól lehetett sokat várni, mert ezek támadásának a kisebb lovakon ülő, könnyebben páncélozott oszmán lovasság korábban nem nagyon tudott ellenállni. Ezért Tomori visszarendelte csapatait délről, a Krassó patak mocsaraitól a Mohács környékén álló főereghez. **1526. augusztus 29-én Mohácstól délre a Duna mentén állt csatarendbe a magyar sereg.** Az utolsó pillanatban még befutott a horvátországi csapatok jelentős része, így **a seregben már 12-13.000 lovas és 12-13.000 gyalogos volt.** A katonákat 5000 szekér, 15.000 igásló kísérte, és 500 nehéz "prágai" szakállaspuskát, valamint 85 ágyút is vittek magukkal. Ez **a csapatösszevonás az egyik legnagyobb volt a középkori Magyarország történetében,** Közép-Európa szinte minden népének katonái ott voltak a táborban, így a magyarok mellett **horvátok, szerbek, szlovákok, csehek, németek, lengyelek** is szép számmal voltak a seregben. Ez a korabeli Európában bárhol igen tekintélyes erőnek számított volna, de az oszmánok elsőrangú katonasága még így is legalább két-háromszoros túlerőben volt vele szemben.

A magyarok bal szárnyukkal a Duna mocsaras árterére támaszkodva **két harcrendet** alakítottak ki, s eléggé széthúzták erőiket, nehogy jobbszárnyukon túl nyúljon az oszmánok csatarendje. Az első harcrendben állt két szárnyra tagolódva a gyalogság és a könnyűlovasság zöme, vagy 15-20.000 harcos, és közéjük ékelődve a nehézlovasság kisebb csapatai. A könnyűlovasság és a gyalogság közé állították fel az ágyúkat – már amennyit még időben partra tudtak tenni a dunai hajókról. Ezután következett a második harcrend, melynek közepén az előkelők és csapataik között állt a király, a háta mögött ezer vértessel. Két oldalt könnyebb felszerelésű lovasság kaphatott helyet, míg a harcrend szárnyait kisebb gyalogos csapatok biztosították. A király testi épségének őrzésére, menekítésére még egy kisebb könnyűlovascsapatot is elkülönítettek. **A csatarend azt sugallja, hogy elsősorban védekezni kívántak,** hiszen támadásra is alkalmas gyalogsággal – például német Landsknechtekkel – alig rendelkeztek, s úgy tűnik az eredeti elgondolás szerint inkább az ellentámadásra tartogatták a második harcrendbe állított, ütőképebb csapataikat. Mindez jól megfelelt volna a főként puskásokból, számszerűsázból és íjászokból álló gyalogság számára is, amely a távolról vívott védekező harcokban volt igazán otthon.

Az oszmánok viselkedése azonban mindent megváltoztatott. Bár már három napja folytak az előcsatározások, s Szülejmán is harcra készült augusztus 29-én, a nehéz terepen csapatai csak lassan jutottak a felsorakozott magyar seregig: az élen haladó Ibrahim nagyvezír a 4000 janicsárral és 150 ágyúval megerősített **ruméliai hadtesttel csak dél környékén jutott el a mohácsi síkságot övező fennsík szélére.** Bár Ibrahim pasa erői önmagukban is felülmúlták a magyarokét, a nagyvezír úgy döntött, hogy serege fáradt a harchoz, ezért csupán egy 7–10.000 fős könnyűlovas különítmény küldött előre, hogy lesállást foglaljon a magyarok hátában, többi katonájának pedig elrendelte, hogy harcrendben várakozzanak a magyarok jobb szárnyával szemben, miközben a szolgák hozzáálltak a táborveréshez. Az átkaroló hadmozdulatot azonban idejekorán felfedezték.

A csatáról

Tomori azonban nem akarta megbontani a csatarendet, így a király védelmére rendelt könnyűlovakat küldte az ellenség kikémlelésére. A csapat harcba szállt a lopakodókkal, de a túlerő végül legyűrte, s ezután a török portyázók csata közben egyaránt támadták a magyarok táborát és a magyar sereg hátát is. Tomori és vezértársai tudták, hogy aznap valószínűleg már nem várható Szülejmán egész serege a csatamezőre, és abban is bízhattak, hogy az oszmánok támadni fognak. Látva azonban az ellenség felvonulásának lassúságát, és talán még a táborveréshez készülődő ruméliai csapatokat is, arra a következtetésre jutottak, hogy **nem szabad a csatát elhalasztani, s addig kell kiprovokálniuk a harcot, amíg nem az egész hatalmas ellenséges sereggel állnak szemben.** Ezért muszlimok délutáni imája idején – négy óra tájban – a magyarok első harcrendnek jobbszárnya, **Batthyány Ferenc horvát bán** jórészt horvát katonasága megtámadta az oszmánokat. A roham a ruméliai hadtest centrumában felállított ágyúig vetette vissza a táborverést biztosító oszmán lovasokat, az ágyúk védelmére emelt torlasz azonban eltérítette a támadást. A magyar könnyűlovak kitértek az ágyúkat védő janicsárok tüze elől és elkanyarodva rávetették magukat a tüzéség mellett felsorakozott ruméliai lovasságra, több helyen át is törték arcvonalát.

A csata helyszíne és a szemben álló felek feltételezhető felállása a harc kezdetén.
(Papp László: Újabb kutatások a mohácsi csataterén. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 7. (1962.) 212. o. nyomán.)

A legelől haladók már az oszmán táborba is betörték, ahonnan a menekülők ekkor már a szultán felé futottak. **A siker kiaknázására ekkor a második harcrendet is bevetették a küzdelembe,** megkezdődött a ruméliai hadtest bekerítése, s a hamarosan jobbszárny gyalogsága is elérte az ágyúkat. Nemsokára kiderült azonban, hogy **a magyar vezérek elkéstek a támadással,** mert az erőltetett menetben közeledő Szülejmán szultán egész hada megjelent a harcmezőn. A szétbontakozó oszmán sereg centrumában a szokásoknak megfelelően a szultán állt a fővárosi zsoldoscsapatokkal, a jobbszárnyon pedig az anatóliai katonaság vonult fel. A magyarok balszárnya ugyan kitarzott az új helyzetben, de a második harcrend páncélosai végül felhagytak a ruméliaiak elleni támadásokkal. Zömük valószínűleg az anatóliai hadtestet támadta, másik részük pedig a szultán kíséretével szállt szembe.

Am a szultán kíséretében lévő janicsárok sortüzei végül meghátrálásra készítették a magyarokat, bár **Kemálpasazáde oszmán történetíró** szerint

„három Ahrimán [ördögi] termetű részeg páncélos, kezükben fénylő lándzsával, áttörte az elénk álló sorokat ... ijesztő módon termett a kalifaság egének napja [a szultán] előtt”

A testőrök azonban végeztek velük. **A kudarcot vallott támadás után egyre többen kezdtek menekülni a harcból,** s a magyar sereg maradéka is két részre szakadt. A lovasság zöme csatlakozott a bal szárnyhoz, a jobb szárny gyalogsága pedig végül teljesen bekerítve harcolt tovább, s állítólag mind egy szálig elhullott a küzdelemben. A bal szárnyon tömörült magyar

erők még egyszer támadást indítottak az anatóliai hadtest ellen, de ez a **kétségbeesett kísérlet már nem hozhatott sikert**, az oszmánok túlereje fokozatosan a Duna árterének mocsaraiba szorította a magyarokat.

A közel négy óráig tartó küzdelemnek végül a sötétedés és a kitörő felhőszakadás vetett véget. Aki még tehetett a lovasságból, az elmenekült. A balszárnyon álló cseh és lengyel zsoldos gyalogosoknak ugyan sikerült egy ideig még négyszögbe tömörülve visszaverniük az oszmán lovasságot, ám végül többségüket lekaszálták a janicsárok puszkagolyói. **Az oszmánok mégsem hitték, hogy máris végeztek a magyar sereggel**, ezért egész éjszaka készültségben maradtak, a szultán éjfélig még a lováról sem szállt le. Valójában nem volt már mitől tartaniuk.

A legalább háromszoros túlerővel szemben küzdő **magyar seregből 4-5000 lovas veszett oda, a gyalogságból viszont alig 2000 fő maradt életben**. Állítólag 1500-2000 ember esett török fogságba, akiket a győztesek a csata után módszeresen kivégeztek – valószínűleg az ő tömegsírba hányt tetemeikre bukkantak rá a régészek az emlékpark területén. **Kettő kivételével elesett az összes seregvezér, hat főpap és sok-sok világi főúr. II. Lajos király eltűnt a harc forgatagából**, s csak később derült ki, hogy menekülés közben Csele falu közelében valami ingoványos helyen sebesült lova cserben hagyta, s szerencsétlen módon vízbe fulladt. **Magyarország kormányzatát lefejezte ez a vereség**.

Összegzésképpen

Az mindenféleképpen kitűnik a három tankönyvből, hogy ez előző tankönyvek szemlélete, és a régebbi történeti megközelítés sokkal inkább tetten érhető bennük, mint az elmúlt évtizedek történetírásának megállapításai. E tekintetben a legtöbb hangsúlyeltolódást a Szabó-Závodszy-féle könyvben lehet érzékelni, ami azonban nem párosul kellő konzekvenciával: miközben fontosnak tartja hangsúlyozni a „török megerősödését”, egy oldallal később már arról értekezik, hogy „a bárók által eltékozolt kincstári jövedelmek, a nemesi megosztottság, az alábecsült török veszély, a király tétova magatartása, a magyar hadvezetés hibái együttesen eredményezték a kudarcot.”

Jelenlegi ismereteink fényében több mint meghökkentő, hogy az oszmánok elképesztő fölénye, szinte kimeríthetetlen erőforrásai, és a csatateren ennek tükröződése, a két-háromszoros túlerő szóba sem kerül a vereség okai között.

A hangsúly a Szabó-Závodszy könyvben még a leckevegi kérdésekben is az önvád felkeltésére helyeződik: mikor és milyen hibákat követett el a politikai elit, amelyek azután a mohácsi vereséghez vezettek. Ettől a szemlélettől – ha kimondatlanul is – de a másik két könyv sem áll távol. Ez pedig továbbra is azt a hamis „ideát” támogatja, hogy az erőviszonyok dacára egy erősebben „központosított” Magyar Királyság akár hosszabb távon is képes lett volna ellenállni az Oszmán Birodalomnak, ami mellett a külső körülmények megismertetése szinte teljesen lényegtelen.

Holott az 1970-es évek vitái kapcsán mind Szakály Ferenc, mind Perjés Géza elég nyomatékosan felhívta már a figyelmet, hogy az Oszmán Birodalom pályáivének megrajzolás és megértése nélkül, csak magyar szemszögből, nem lehet reális képet adni az okokról és az okozatokról sem.

De nem sokkal jobb a helyzet akkor sem, ha a magyar belügyek kerülnek szóba. A Jagelló-kor kiváló kutatója, Kubinyi András több évtizedes munkássága sem tudta például kiiktatni a nemlétező „köznemesi” és „főnemesi” pártok küzdelmét, a „központosítás” felszámolását, miközben a szövegekből alig derül ki valami a késő-középkori Magyarország tényleges működési mechanizmusairól.

Mindehhez képest az, hogy a hadtörténet eseményszinten van csupán jelen, s a kibontakozó hadügyi forradalom változásai, a lőfegyverek robbanásszerű terjedése, a várépítészetre és így háborúk költségeire gyakorolt hatásuk említés szintjén sem jelenik meg a szövegekben, csupán jelentéktelen apróságnak tűnik.

Ajánlott irodalom:

Válogatott bibliográfia:

Lukinich Imre szerk.: Mohácsi emlékkönyv, 1526. Budapest, 1926, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Katona Tamás szerk.: Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források. A csatahely régészeti feltárásának eredményei. Válogatta Kiss Károly. 2. bővített kiadás. Budapes, 1979, Európa

Kosáry Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Budapest, 1978. (Gyorsuló idő)

Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. Budapest, 1981, Gondolat (Magyar História)

Perjés Géza: Az országút szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben. Budapest, 1975, Magvető (Gyorsuló idő.)

Perjés Géza: Mohács. Budapest, 1979; Gondolat.

Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc szerk.: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó

Szabó János, B.: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom” I. rész. A magyar királyság hadserege 1526-ban. *Hadtörténelmi Közlemények* 117. évf. 2004. 2. sz. 448-450.

Szabó János, B.: A mohácsi csata és a hadügyi forradalom II. rész. A magyar hadsereg a mohácsi csatában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118. évf. 2005. 3. sz. 573–632.

Szabó János, B. szerk.: Mohács. Budapest, 2006, Osiris. (Nemzet és emlékezet.)

Szakály Ferenc: A mohácsi csata. Budapest, 1975, Akadémiai Kiadó. (Sorsdöntő történelmi napok 2.)

Zombori István szerk.: Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. Budapest, 2004. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány.